

Ігор Козюра, Валерій Козюра

ПИСЬМЕННИК-КРАЯНИН ЮРІЙ БУДЯК

Серед революційних поезій, опублікованих на шпальтах першої української газети Лівобережної України «Хлібороб» (1905), знаходимо вірші поета з «колючим» псевдонімом «Будяк». Зацікавлені, звертаємося до довідників та енциклопедій, щоб вияснити, що це за людина і як склалася її доля. Знаходимо лише «куцу» довідку: «Будяк Юрій Якович (справжнє прізвище Покос) (1879, Красногорівка Красноградського повіту Полтавської обл., тепер Машівського р-ну Полтавської обл. – 28 вересня 1943, Київ) – український письменник, журналіст, громадський діяч, також педагог на Полтавщині».

Звичайно ж, що такий об'єм інформації нас влаштувати не міг, і ми продовжили пошук, підключивши для цього архівні джерела та Інтернет. Зібрана інформація буквально вразила нас, адже незвичайна доля незаслужено забутого дитячого письменника-земляка могла б стати основою сюжету неймовірного пригодницького роману. А втім, пропонуємо нашим читачам, спираючись на скупі історичні факти, переконатися в цьому самим...

«Батько мій, безземельний селянин, тесляр, умер коли мені було 5 років, – записав у своїй автобіографії, опублікованій 1926 р. на сторінках газети «Плужанин», сам Юрій Якович. – З малих літ наймитував. Закінчивши сільську школу, подався у світі: спершу у Катеринослав, а потім у Крим, на Кавказ. Працював вантажником, бляхарем, матросом, аптекарським практикантом. Одночасно вчився, щоб екстерном закінчити гімназію. Побував у Єгипті та Сінгапурі. З 1895 р. намагався підробляти літературною працею».

Серед його побратимів по перу, членів спілки селянських письменників «Плуг», ходили

чутки, що він потім брав участь в Англо-бурській війні (1899–1902), побував також у Великобританії, Сполучених Штатах Америки, Франції, Італії і Туреччині, навчався в учительському інституті і навіть в... Оксфордському університеті. Сам Юрій Якович ці чутки ні підтверджував, ні спростовував...

А одного разу не витримав і поділився найсокровеннішим зі своїм другом – письменником Василем Минкою. Ось як розповідає про це В. Минка у своїх спогадах «Червоний Парнас»:

«Приймав я його завжди радо і як старого письменника, і як цікавого оповідача. Скільки світу побачила людина! Розповідав він про свої закордонні мандри охоче, але про Оксфорд ніколи не згадував. Коли ж якимось я поцікавився цим, він жартома відповів:

«Та було, пройшов там усі коридори...», – і завів мову на щось інше.

Одного разу, одержавши у видавництві гонорар за нову збірку дитячих оповідань, Будяк з'явився до мене з пляшкою коньяку і тортом. Випивши чарку й другу, він сам заговорив про деякі таємниці зі свого минулого.

– Про мене йдуть всілякі вигадки, ось хоча б і про Оксфордський університет. Але, як кажуть, диму без вогню не буває... Чули таку пісеньку?

*Трансвааль, Трансвааль,
Страна моя,
Горись ты вся в огне...*

Пісня ця до революції, та й потім була популярною, я чув її не раз, не знаючи її походження, ні навіть, що означає оте «Трансвааль». Коротко розповівши про цю південноафриканську країну – алмазно-золоте дно континенту,

Юрій Будяк

за яке на початку ХХ ст. спалахнула Англо-бурська війна, мій друг вів далі:

– На допомогу африканцям з усього світу потяглися добровольці. Охоплений жагучою ненавистю до англійських загарбників, помчав у той трансваальський вогонь і я...

Спершу воював рядовим, а згодом, опанувавши трохи мову і звичаї того краю, став командиром невеличкого загону. Діяв той загін по-партизанському: уночі нападав на ненависних чужинців, тихо, поодиноці знищував їх.

– Гуманізм у такій війні протипоказаний, – коментував дії загону Будяк. – Але часом він просипався в мені, і я рятував декого від смерті – брав у полон.

Так учинив він і з одним молодим англійським офіцером. Він кинувся до Будяка не з револьвером, а з блокнотом і олівцем у руці, показуючи цим, що він не воює, а пише.

– Кореспондент?

Офіцер, радий що його зрозуміли, ствердно й надійно закивав головою, на доказ показав посвідчення якоїсь газети. Будяк поважав газетярів, бо сам пописував; отже, він пожалів співбрата по перу.

Сталося так, що переможець не зміг одразу відіслати полоненого до свого штабу. А другого дня великі сили колонізаторів оточили невеличкий загін, і переможці самі опинилися в полоні.

Помінявшись ролями, полонений теж проявив гуманізм: улаштував так, що замість табору для полонених Будяк опинився в Англії, у рідного батька того офіцера.

Тим батьком виявився нащадок герцогів Мальборо лорд Черчілль. А врятований Будяком його син був 25-річний тоді Уїнстон Черчілль.

– А далі, далі? – заінтригований такою історією допитуюся я. – Вдячний лорд улаштував вас в університет?

– Було таке... Але я пройшов у ньому лише коридори – знову відбувся жартом мій друг. – Не знав англійської мови – раз, дуже тягло на Україну – два.

Додому повертався Будяк через... Америку. Дуже хотів побачити цю заокеанську країну, і старий лорд улаштував йому подорож. А їдучи назад, побував у Франції, Італії, Туреччині. В цей час, опинившись на волі, майбутній англійський прем'єр бере участь ще в кількох битвах і в статусі "національного героя" повертається до Англії. Він вдруге виставляє свою кандидатуру на виборах у парламент, здобуває на них перемогу і розпочинає свою блискучу політичну кар'єру. Так син безземельного полтавського селянина Юрій Покос, врятувавши найвидатнішого англійця ХХ ст., нащадка герцогів Мальборо лорда Уїнстона Леонарда Спенсера

Черчілля, мимоволі вплинув на перебіг світової історії.

Проте ні лорд Черчілль, ні Юрій Будяк у наступні роки не обмовились про цю подію жодним словом. Чому мовчав видатний політик, в офіційній біографії якого порятунок з полону описаний як героїчна втеча, зрозуміти не важко. А ось чому "темний" Юрій Будяк, з'ясувалося набагато пізніше...

Повернувшись на Батьківщину, Ю. Покос тривалий час учителював на селі, поєднуючи вчительську працю з літературною діяльністю (про це він розповів у автобіографічному творі "Записки учителя 1899–1906", який друкувався в "Літературно-науковому віснику" за 1909 р.). Обстоював навчання рідною мовою, прищеплював учням любов до української літератури, що викликало незадоволення шкільного начальства.

Брав активну участь у революційних подіях 1905 р., був ув'язнений (одна з київських газет навіть писала, що під час наскоку поліції на нелегальний мітинг у лісі поблизу Києва він був убитий). Активно співпрацював у періодиці. Друкувався в "Хліборобі", "Громадській думці", "Українській хаті", "Київській старині" та інших виданнях. Видав поетичні збірки "На полях життя" (1909), "Буруни" (1910), історичні поеми "Невольниця-українка" (1907) та "Пан Базалей" (1911). Остання поема входила навіть до шкільних хрестоматій.

Із 1912 р. навчався в Київському політехнічному інституті, з 1916-го – в Одеській школі прапорщиків, яку був змушений залишити через хворобу.

У період визвольних змагань обирався заступником голови білоцерківської "Просвіти", незначний час працював в апараті Центральної Ради. У 1922 та 1924 роках його двічі заарештовували органи ЧК за звинуваченням у тому, що при нападі білих на Білу Церкву він нібито брав участь у церемонії урочистої зустрічі бандитів, проте судом був виправданий. За радянської влади зосередився на літературній діяльності. Належав до літературної організації селянських письменників "Плуг". Друкувався в "Червоному шляху", "Плузі", "Плужанині", "Червоних квітах", "Глобусі". Написав п'єси "Під промінням Червоного Жовтня", "Жовтнева казочка" (1924), видав книгу повістей "До великої брами" (1929), але найбільше писав для юних читачів. Його твори "Маленьким діткам", "На вовка" та "Стрільці-ловці" (всі – 1927), "Гриць-бешкетник", "Зозуля-регендуля", "Лелека з далека", "Загадочки-думочки", "Мак та жито" та "Заблукалий" (всі – 1928) зажили великої популярності в Україні, були перекладені російською та білоруською мовами.

Проте в жодному зі своїх творів він не згадує ні про свою участь в Англо-бурській війні, ні про те, що був знайомий з Черчіллем. “Зрозуміло, що за радянських часів він змушений був мовчати, адже “полювання на відьом” почалося чи не одразу після Жовтневої революції, – відзначає у своїй публікації “25 фунтів за голову Черчілля (як український письменник порятував майбутнього англійського прем’єра)” на сторінках “Літературної України” Антон Варавич. – Навряд чи Будякові зійшло б з рук близьке знайомство зі знаним ворогом радянської влади”.

Але гірка чаша таки не оминула Юрія Яковича. 1 лютого 1935 р. він був заарештований “за належність до контрреволюційної організації і терористичні настрої”. 28 жовтня 1935 р. особливою нарадою при НКВС СРСР Ю. Я. Будяк був засуджений на 5 років виправно-трудова таборів. В обвинувальному висновку, підготованому уповноваженим НКВС УРСР Проскуряковим, йому інкримінувалася приналежність до контрреволюційної організації, активна контрреволюційна діяльність. Тісні зв’язки з розстріляним Григорієм Косинкою та арештованим керівником “Плугу” Сергієм Пилипенком. Пригадана йому була й короткочасна служба в апараті Центральної Ради, співробітництво в українській дожовтневій пресі, яку потрактовано як націоналістичну (якби органи НКВС знали ще й про зв’язок Будяка з Черчіллем – не уникнути б йому смертної кари!). Покарання відбував у Карагандинському таборі НКВС, потім в Ухті й Воркуто-Печерському таборі.

Був звільнений після відбуття строку покарання 1 лютого 1940 р. і повернувся до Києва. Ось як розповідає про свою останню зустріч з Ю. Будяком В. Минка:

“Почалася Вітчизняна війна. Біжу я кудись по Хрещатику і раптом зустрічаю його. Не вірю своїм очам: – Юрію Яковичу!

– Та вже ж не який біс, – відповів він сміючись, а в очах сльози. Худий, постарів, голова й вуса зовсім білі.

Обнялись, стояли у підворітті, щоб нікому не заважати.

– Яким чудом, Юрію Яковичу? Відповів аж надто лаконічно: – Іншим разом...

Умовилися зустрітися з ним у нього вдома, жив він на Куренівці, біля Кирилівської церкви. Але так сталося, що другого дня, 12 липня, я відбув з групою письменників на фронт, і наше побачення не відбулося. Коли ж після війни я повернувся до Києва, мій старий друг уже помер...”.

Юрій Будяк (Покос) пішов із життя 28 вересня 1943 р., під час німецької окупації, похований на Куренівському кладовищі в Києві.

Ухвалою судової комісії у кримінальних справах Верховного суду УРСР вирок щодо Ю. Я. Будяка скасовано і справу припинено за відсутності складу злочину. У матеріалах реабілітації є позитивні відгуки про його особу і творчість письменника Б. Антоненка-Давидовича та літературознавця П. Довгалюка.

...Важко повірити в те, що життя, сповнене таких незвичайних і небезпечних пригод, не знайшло свого втілення в слові письменника. І, як знати, чи не лишилися де-небудь його щоденники, спогади чи хоч би короткі подорожні нотатки. Адже рукописи, як відомо, не горять... Тому дуже хотілося б сподіватися на це.

ПОЕЗІЯ ЮРІЯ БУДЯКА (ПОКОСА)

МОЄ ЖИТТЯ

*Я родився на соломі,
В драній хаті, а не в домі,
Доля пильно доглядала –
Ганчірками сповивала.*

*Годувала шкоринками,
А водила будяками
Та степами на могилах
І співати научила.*

*Ганчірками сповивала,
Шкоринками годувала, –
Щоб, як виб’юся на волю,
Не забув селянську долю.*

ДО КОБЗИ

*Коли люди, злом окуті,
У щоденній баламуті,
У житті бруднім
Все псують, забувши сором, –
Тоді, кобзо, повна горем,
Загреми, як грім!*

*Коли люди після бурі
Боротьби за волю хмурі,
Змучені украй,
Спочивають в сяйві свята, –
Тоді, кобзо, як для брата,
Тихесенько грай.*

*Коли ж люди, щастям повні,
І сановні, й не сановні,
В чадові удач
Розпочнуть бенкетувати
І вигукують вівати, –
Тоді, кобзо, плач.*